

ГУБЕНКО В.І., д-р екон. наук
Білоцерківський національний аграрний університет

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СТРАТЕГІЇ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ВНУТРІШНЬОГО ТА ЗОВНІШНЬОГО ПРОДОВОЛЬЧИХ РИНКІВ УКРАЇНИ

У статті викладено теоретико-методологічні аспекти стратегії реструктуризації внутрішнього і зовнішнього продовольчих ринків України та умови збереження відносної стабільності світового і національного агропродовольчих ринків. Встановлено, що криза 2008-2009 рр. призвела світогосподарську систему до глибоких «тріщин», в результаті чого у 2013–2014 рр. спостерігатиметься економічна рецесія. Доведено, що основними принципами стратегічної реструктуризації продовольчого ринку є здатність державних органів, виходячи з об'єктивної оцінки світової ситуації, здійснювати захист галузі від конкуренції дешевих товарів та надавати підтримку високоефективним експортоорієнтованим виробництвам. Здійснено аналіз виробництва та експортно-імпортних операцій АПК за 1990–2011 рр. і 8 місяців 2012 р. та можливостей розвитку галузі на період до 2020 року.

Ключові слова: світовий агропродовольчий ринок, криза, стратегія, реструктуризація, протиріччя, витрати, виробництво, експорт.

Постановка проблеми. Фінансова криза 2008 р., що розпочалась у США, швидко перетворилась на глобальну кризу транснаціоналізму, яка сформувалась в останні два десятиліття ХХ століття у трьох вимірах: економічному, енергетичній безпеки та екологічному. Ця багатомірна криза призвела всю світогосподарську систему капіталізму до появи глибоких економічних тріщин, які «заклеювалися» грошовою масою у вигляді антикризових пакетів, що досягли до кінця 2010 р. для країн великої двадцятки (G 20) 10 трлн дол. [1]. Останні два виміри важливі не менше першого – економічного, але відсутня їх адекватна методологія кількісної оцінки, тому автор публікації зосереджує увагу на економічних вимірах, використовуючи методологію системного підходу. У боротьбі із кризою регулятори заповнили фінансову систему дешевими грошима, кількість яких переросла в якість, і за 2010 р. загальносвітовий фондовий індекс зріс на 53% у зв'язку з тим, що у травні 2010 р. знову стався короткочасний провал фондового ринку США, який був віднесений на збій комп'ютерної системи в США – по світових ринках спрацював «ефект доміно». На горизонті 2012 р. вже можна помітити симптоми другої хвилі кризи, що проявляється на європейському і китайському ринках нерухомості. У 2012 р. Світовий банк прогнозує світову економічну рецесію на 2013–2014 рр., що підтверджується економічними труднощами в ЄС (Греція, Іспанія, Португалія) та зростанням дефіциту бюджету США, який уже дорівнює державній заборгованості – 14 трлн дол. До цієї цифри необхідно додати ще 8,5 трлн боргів націоналізованих проблемних корпорацій. Державні заборгованості провідних країн безперервно збільшуються. В Україні тільки зовнішній борг на кінець жовтня 2012 р. склав 130 млрд дол. США. Структурний перекоп в економіці України практично не змінився – різниця між сукупним попитомі реальними доходами населення зростає і відновити попит не вдається, грошова маса, що надходить на ринок, призводить до зростання цін на продукти харчування, нафтопродукти і базові інвестиційні товари, що викликає зростання витрат реального сектору, а доходи зростати не можуть через обмеження попиту. Криза може призвести до руйнування основної лінії економічного розвитку системи капітал – кредитна «істерика» – виробництво – споживання – накопичення капіталу. Для того, щоб загальний баланс залишався додатнім, необхідна відносна стабільність, яку може певною мірою забезпечити галузь національної економіки, яка протягом кризових процесів 2008–2009 та 2010–2011рр. понесла найменші втрати. Такою галуззю в Україні є АПК, валова продукція якої у 2010 р. зросла порівняно з 2000 р. з 137,5 до 194,9 млрд грн, або на 41,7% і в 2011р. – на 69,96% і склала 233,7 млрд грн., [6]. Крім того, АПК – єдина галузь національної економіки, яка за всю новітню історію держави в зовнішньоекономічній діяльності зберегла і систематично нарощує додатне зовнішньоторговельне сальдо – з 587,4 млн дол США у 2000 р. (95,3% до загального за національним показником) до 6,5 млрд дол. США, у 2011р. – в 11,07 разів, тоді як по Україні цей показник був у 2008–2011рр. від'ємним і складав відповідно 15,2; -6,2; -12,94 млрд дол США [2]. За 8 місяців 2012 р. експорт продукції АПК зріс у порівнянні з 8 місяцями 2011р. на 36% і склав 10,6 млрд дол. США [3]. Таким чином, АПК є осередком підвищеної економічної активності, економіка країни все більше почала повертатись до галузі, тому ці процеси потребують стратегічної реструктуризації внутрішнього і зовнішнього продовольчих ринків та поглиблення співпраці з країнами ЄС, МС та іншими країнами з метою модернізації і розвитку як АПК, так і національної економіки в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування пріоритетів стратегічної реструктуризації економіки України охоплює три етапи: фінансова макростабілізація, активізація економічного розвитку, створення стабільних умов розвитку ефективної національної економіки та її продовольчого сектору. [4].

Одним з основних методологічних принципів стратегічної реструктуризації продовольчого ринку є здатність державних органів об'єктивно оцінювати світову ситуацію та стан міжнародного продовольчого ринку. На першому етапі функціонування національної економіки в режимі СОТ та обмеження експортних можливостей необхідний захист вітчизняної галузі від конкуренції дешевих імпортованих товарів, які б не суперечили вимогам СОТ. Ефективність розв'язання окресленої проблеми визначається покращенням показників, які можна вважати її індикаторами: рівень задоволення потреб населення у харчових продуктах згідно з вимогами збалансованого раціону харчування: м'яса та м'ясопродуктів – 85 кг, молока – 390 кг, яєць – 265 шт, цукру – 32 кг, олії – 12,8 кг, плодів та ягід – 86 кг, овочів і баштанних – 157 кг, картоплі – 128 кг, хлібопродуктів – 100 кг на рік. Фактично в 2011р. на одну особу споживалось хліба і хлібопродуктів – 110 кг при нормі 100 кг, картоплі відповідно – 139,3 і 128 кг, олії – 13,7 і 12,8 кг, цукру – 38,5 і 32, овочів – 162,8 і 157 кг, плодів, ягід та винограду – 52,6 і 86 кг, або 61,2% від норми. Частка імпортованої продукції садівництва та виноградарства до виробленої становила 48,1%. Рівень споживання продукції тваринництва за 2011р. із розрахунку на одну особу склав: м'яса – 51,2 кг за норми – 85 кг, молока – 204,9 кг за норми 390 кг. Внаслідок цього імпорт м'яса у 2009 р. складав 19,2% до спожитого населенням країни, у 2010 р. – 15,9%, у 2011 р. – 10,3 кг, молочної продукції відповідно 4,7; 2,9; 2,7% [5]. У період стагнації і економічних спадів виробництва продовольчих товарів та обмежених можливостей експорту, необхідний захист своєї агропродовольчої галузі від конкуренції імпортованих товарів [4].

Мета дослідження – розробка теоретико-методологічних аспектів стратегії реструктуризації внутрішнього та зовнішнього продовольчих ринків України і формування пропозицій, які б сприяли стабілізації внутрішнього ринку та розвитку експортних можливостей галузі.

Матеріал і методи дослідження. Матеріалами дослідження слугували наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених щодо проблем стратегії реструктуризації внутрішніх та зовнішніх продовольчих ринків, причин та наслідків кризових процесів у глобальному вимірі, звіти про стан зовнішньоекономічних відносин України і АПК за 2000–2011 рр. та стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 р. Для реалізації поставленої мети використано загальнонаукові методи дослідження, зокрема історико-логічний, метод наукової абстракції, розрахунково-конструктивний, економіко-статистичний.

Результати дослідження та їх обговорення. Аналіз виробництва основних видів продукції сільського господарства за 1990–2011 рр. та факторів, що на них впливають, особливо щодо виробництва продукції тваринництва, свідчить про помилковість прогнозів під час розробки і прийняття «Програми розвитку українського села на період до 2015 р.» (табл. 1). З її аналізу видно, що по таких видах продукції, як цукрові буряки, м'ясо, молоко, вовна Україна не тільки досягне в 2015 р. рівня 1990 р., але й виходячи зі «Стратегічних напрямів розвитку сільського господарства України на період до 2020 р.» у 2020 р. виробництво цукрових буряків складе близько 30 млн т, або 67,7% до 1990р., плодів та ягід – відповідно 2,43 млн т, або 84% до 1990 р., м'яса відповідно 3,03 млн т, або 69,5%, молока – 18,6 млн т, або 75,9% [6]. Враховуючи, що економіка країни і галузі АПК з 2008 р. працюють в режимі СОТ, стратегічна реструктуризація продовольчих ринків, як внутрішнього, так і зовнішнього, має розпочатись із формування реалізації пріоритетів переорієнтування економіки АПК через активізацію економічного розвитку і створення надійних умов із врахуванням того, що циклічні зростання – спади характерні для всіх складних відкритих систем завдяки внутрішнім процесам і внутрішнім впливам, як системні ритми. Крім того, сутнісні самі принципи функціонування капіталізму як світосистеми. Вони зводяться до механізму вилучення прибутку капіталістами і до способів забезпечення державою такого світопорядку, за якого це вилучення є можливим. Сутність існування капіталізму як системи проявляється в безкінечному накопиченні капіталу за рахунок вилучення прибутку в процесі діяльності виробників. Суттєвий прибуток можливий лише у випадках значного перевищення ціни товару чи послуги над витратами виробництва, а в умовах ідеальної конкуренції отримання значного прибутку неможливе тому, що такий прибуток вимагає монополії або квазімонопольного становища світової держави, при цьому межа ціни визначається тільки еластичністю попиту. В А-фазі кондратьєвського циклу за економічної експансії визначається та чи інша відносно монополізована провідна галузь, виробництво в якій дозволяє отримати більший прибуток і забезпечити накопичення капіталу. Така провідна галузь тягне за собою всі суміжні,

забезпечуючи цим експансію економіки. Але монополія обмежена в часі – у ній самій закладено механізм самоліквідації у вигляді виробників – конкурентів, які через деякий час виходять і розширяють свої ринки. Рівень конкуренції підвищується – ціни падають і знижується прибуток, його суттєве падіння призводить до стагнації, яка змінює експансію економіки і наступає спадна хвиля (Б-фаза) кондратьєвського циклу. Згідно з емпіричними даними, сукупна тривалість фаз А і Б складає приблизно 50–60 років. Щоб загальний баланс світового агропродовольчого ринку залишався достатнім, необхідна відносна стабільність, яку можуть забезпечити країни – лідери агропродовольчої сфери. Цикли лідерів значно довші за кондратьєвські, тому історія капіталізму знає лише їх декілька у XVII–XX століттях. Розвиток таких країн здійснюється за рахунок створення найбільш ефективного виробничого механізму і виграшу у боротьбі з основними конкурентами. Такою країною-лідером Україна може стати в агропродовольчій сфері, маючи майже третину світових запасів чорноземів, висококваліфікованих фахівців, аграрну науку, сільське населення з великим досвідом і виробничим вмінням у галузі, надзвичайно вигідне географічне розміщення та майже 20-річний досвід здійснення зовнішньоекономічних операцій. За 2000–2011рр. зовнішньоторговельний обіг АПК України зріс у 7,69 рази і склав у 2011р. 19,8 млрд дол. США, перевищивши темпи зростання ЗТО національної економіки в 1,52 раза, в тому числі експорт зріс: продукція АПК – у 8,28 разів, загальний експорт України – у 4,68 разів. Таким чином, темпи зростання експорту АПК перевищили сумарний національний експорт в 1,77 раза, питома вага експорту продукції АПК склала в 2008 р. – 19,9%, в 2011р. – 19,2% в загальному експорті країни. У структурі експорту АПК провідні місця займали у 2000–2011рр.: зернові – у 2008р. – 27,6% (16,4 млн т), 2010 р. – 24,2% (13,9 млн т), 2011р. – 27,6% (14,15 млн т), тому збільшення об'єму експорту зернових у 2015 р. до 29 і в 2020 р. до 33,5 млн т є реальним показником [6]; насіння олійних – 2000 р. – 9,48% (913 тис. т), 2008р. – 12,32% (2710 тис. т), 2010 р. – 10,1% (2445 тис. т), 2011р. – 10,7% (2573 тис. т). Виробництво насіння олійних у 2011р. зросло порівняно з 2000 р. у 2,87 рази і склало 10,1 млн т; виробництво олії у 2011р. – 3231 тис. т, що в 3,32 рази більше рівня 2000 р., експорт зріс у 4,72 рази і склав 2789 тис. т, в структурі експорту – 25,2%. У структурі експорту АПК зернові, олійні культури та олія рослинна склали у 2011р. 63,5% і по цих видах продукції Україна на світових ринках займає провідне положення. Членство України в СОТ передбачає стимулювання лібералізації, але для захисту внутрішнього ринку необхідне посилення протекціонізму і за відсутності його обґрунтувати нижчі межі захисту, враховуючи рівні виробництва різних видів продукції галузі у країні та інших країнах і можливостей розширеного відтворення виробничого потенціалу та граничних меж імпорту.

Стратегічна реструктуризація внутрішнього і зовнішнього продовольчих ринків має супроводжуватися заходами стимулювання експорту тих видів продовольчих товарів, обсяги виробництва яких перевищують рівень внутрішнього споживання, але навіть за такої ситуації має бути раціональна межа, інакше у разі зростання обсягів експорту більш високими темпами, ніж виробництво, на внутрішньому ринку виникає дефіцит цих видів продукції, що призведе до активізації імпорту, його лібералізації і згорання вітчизняного виробництва та руйнування національного ринку. Розробка і реалізація стратегії реструктуризації продовольчих ринків повинна враховувати, що життєдіяльність будь-якої системи здійснюється через циклічні ритми, зв'язані із кризами, які знімають протиріччя, що накопичились, а це вимагає витрат системної енергії, що виражається в певній «системній ціні» за ліквідації кризи. Після подолання чергової кризи система має менше вільної енергії і більш високий рівень цін, а це є щаблем до нарощування ентропії і відповідного хаосу [7].

Висновки. Криза 2008-2009 рр. всієї світогосподарської системи призвела до глибоких економічних «тріщин», які коштували тільки країнам G 20 10 трлн дол. США. Світовий банк прогнозує у 2013–2014 рр. світову економічну рецесію. В Україні не змінився структурний переки в економіці, що призводить до зростання цін та витрат реального сектору економіки. Встановлено, що для збереження додатнього балансу необхідна відносна стабільність, яку частково може забезпечити АПК, валова продукція якого зростає, експортна складова у структурі валової продукції склала у 2011р. 44,85%, зовнішньоторговельне сальдо постійно є додатнім і зросло у 2011 порівняно з 2000 р. у 21 раз. Доведено, що основними принципами стратегічної реструктуризації продовольчого ринку є здатність державних органів, виходячи з об'єктивної оцінки світової ситуації, здійснювати захист галузі від конкуренції дешевих товарів, підтримка високоефективних експортоорієнтованих видів продукції. Здійснено аналіз виробництва та експортно-імпортних операцій галузі за 1990–2011 рр. та можливостей розвитку цих напрямів діяльності на 2015–2020 рр. Викладено теоретико-методологічні аспекти функціонування капіталізму як системи, виходячи з кондратьєвських циклів та умови збереження відносної стабільності світового і національного агропродовольчого ринків.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Соколов В. Тенденции развития мировой товарной торговли/ В. Соколов// Мировая экономика и международные отношения. – М., 2011. – №2. – С. 37.
2. Звіти про стан зовнішньоекономічних відносин в системі агропродовольчого комплексу України за 2000 – 2011рр. – К., 2000–2011.
3. Звіти про стан зовнішньоекономічних відносин в системі агропродовольчого комплексу України за 8 місяців 2012 р. – К., 2012.
4. Лукинов І. І. Економічні трансформації/ І. І. Лукинов// К.: ІЕ НАНУ, 2002.– 196 с.
5. Месель-Веселяк В.Я., Грищенко О.Ю. Розвиток сільськогосподарського виробництва// Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 р. — К.: ННЦ ІАЕ, 2012.
6. Лупенко Ю.О., Месель-Веселяк В.Я. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 р./ Ю.О. Лупенко, В.Я. Месель-Веселяк/– К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – С. 13–26; 126–127.
7. Мясникова Л. От глобального кризиса к катастрофе миросистемы/ Л. Мясникова// Мировая экономика и международные отношения. – 2011. – №2. – С. 104.

Теоретико-методологические аспекты стратегии реструктуризации внутреннего и внешнего продовольственных рынков Украины

В.И. Губенко

В статье изложены теоретико-методологические аспекты стратегии реструктуризации внутреннего и внешнего продовольственных рынков Украины и условия сохранения относительной стабильности мирового и национального агропродовольственных рынков. Определено, что кризис 2008-2009 гг. привел мировую хозяйственную систему к глубоким «трещинам», в результате чего в 2013–2014 гг. будет наблюдаться экономическая рецессия. Доказано, что основными принципами стратегической реструктуризации продовольственного рынка является способность государственных органов, исходя из объективной оценки мировой ситуации, обеспечивать защиту отрасли от конкуренции дешевых товаров и поддержку высокоэффективных экспортоориентированных производств. Проведён анализ производства, экспортно-импортных операций АПК за 1990–2011 гг. и 8 месяцев 2012 г. Определены возможности развития отрасли на период до 2020 г.

Ключевые слова: мировой агропродовольственный рынок, кризис, противоречия, стратегия, реструктуризация, издержки, производство, экспорт.

Theoretical methodical aspects of the strategy of restructure of internal and external food markets of Ukraine

V.Gubenko

The paper deals with the theoretical methodical aspects of the strategy of restructure of internal and external food markets of Ukraine and conditions of preserving relative stability of the global and national markets. It has been found out that the 2008-2009 crisis caused serious damage to the world economics and economic recession will be observed in 2013-2014. It has been proved that the main principles of strategic restructuring of food market is state institutions' ability to conduct the branch protection against competition of cheap goods and the support of efficient export oriented production. The analysis of production and export-import operations of AIC in 1990-2011 and 8 months of 2012 and possibilities of the branch development till 2020 is done.

Key words: world agrarian market, crisis, strategy, restructuring of contradiction, expense, production, export.